

УДК 342.924

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Коломоєць О. Д.

*Кіровоградський юридичний інститут Харківського державного університету внутрішніх справ,
м. Кіровоград, Україна*

Статтю присвячено аналізу світового досвіду у сфері боротьби із насильством в сім'ї. Розглянуто та проаналізовано як передовий досвід багатьох країн світу, так і окремі негативні приклади розвитку національного законодавства у досліджуваній сфері. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення наукового підґрунтя для формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства.

Ключові слова: сімейне насильство, досвід, національне законодавство, правоохоронні органи, жертва насильства в сім'ї, правопорушення, відновне правосуддя.

Дослідження ситуації рівня сімейного насильства в інших країнах свідчать, що ця проблема є міжнародною. Так, у США жінка страждає від фізичного насилля кожні 18 хвилин. За статистикою 1987 року, 62% убивств жінок було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство – у Канаді, Новій Зеландії, США та Великобританії кожна шоста жінка була зґвалтована [1].

За даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 20% у США, 23% у Швеції, 4% у Японії та Сербії, 30-54% у Бангладеш, Ефіопії, Перу і Танзанії [2, с. 68]. Вважаємо, що наведені статистичні дані потрібно сприймати з усвідомленням того факту, що вони можуть мати відповідну похибку, яка пов'язана з особливостями країни, суспільною думкою, традиціями та домінуючою релігією.

Викладене вище визначає необхідність здійснення аналізу міжнародного досвіду профілактики та протидії насильству в сім'ї, зокрема інституту відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Проблеми впровадження світового досвіду у сфері протидії насильству в сім'ї висвітлювались у роботах Тучака М., Сидоренкова Т., Євсюкової М., Романової Н., Благі А., Колпакової Л., Сквірського І., Белової О., Вітвіцької В., Ковальнової О., Левченко К., Трубавіної І., Юзікової Н. та інших.

Слід зазначити, що, незважаючи на тотожні ознаки, детермінанти та правові проблеми, у кожній країні склалися свої, інколи притаманні тільки їй, методи попередження та боротьби з цим негативним явищем. Це залежить від багатьох чинників, серед яких, крім рівня життя в країні, стану соціальної активності суспільства, розвитку нормативно-правового забезпечення тощо, ми хотіли б виокремити етап

виникнення та усвідомлення суспільством насильства в сім'ї як соціальної проблеми. Наприклад, у США та країнах Європи це відбулося в 70-ті роки минулого століття, коли ідеї рівності чоловіків та жінок у шлюбі набули широкого визнання [3, с.12]. На пострадянському просторі ця проблема почала активно висвітлюватися лише у середині 90-х років минулого століття. Сьогодні існують країни, де ця ситуація не тільки не досліджується, а й, відповідно до існуючих традицій та суспільної думки, вважається нормою існування сім'ї.

Слід звернути увагу на той факт, що законодавство багатьох країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, що гальмує процес розв'язання цієї проблеми. У деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише окремих форм насильства. За наведеними даними, в 79 країнах світу закони щодо протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; згвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання, якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду [4].

Важливим етапом у сфері відповідальності за вчинення насильства у сім'ї є процесуальне забезпечення затримання особи, яка його вчинила.

На нашу думку, позитивним для впровадження у вітчизняне законодавство є досвід країн Європейського Союзу та США, за яким застосовується підхід вилучення з сім'ї не жертви насильства, а особи, яка його вчинила. Як зазначає Євсюкова М., у цьому випадку «особа, яка постраждала і яка є жертвою, не змушена шукати притулок, «поки інший член сім'ї заспокоїться та прийде до тями» [5, с. 359].

У цьому аспекті цікавим є досвід Бразилії, яка у 2006 році прийняла закон про сімейне насильство стосовно жінок. Відповідно до цього закону, працівникам правоохоронних органів дозволяється затримувати агресора не тільки за вчинення насильства в сім'ї, а й у випадках, коли в його діях існує реальна загроза для життя жертви цього насильства; створені спеціальні суди, основними повноваженнями яких є розгляд злочинів проти жінок за статевою ознакою [6]. Позитивним, на нашу думку, є й те, що було збільшено терміни позбавлення волі (з 6 місяців до 3 років) за вчинення злочинів у сфері насильства в сім'ї, а також скасовано такий вид стягнення, як штраф.

Аналізуючи досвід діяльності спеціальних відділів поліції по боротьбі з домашнім насильством, які створені у кожному районному поліцейському відділку Англії, слід зазначити, що поліцейські, які прибули на виклик, пов'язаний із домашнім насильством, можуть затримати особу, яка вчинила насильство в сім'ї, навіть без прохання жертви сімейного насилля. При цьому, за наявності підстав, може бути порушена кримінальна справа навіть без згоди жертви [7].

Насильство в сім'ї у Франції набуло такого поширення, що, за деякими даними, кожні чотири дні у цій країні від цього виду насильства помирає жінка [8], а за останні два роки жертвами насильства в сім'ї стали близько 675 тисяч жінок [9]. Фахівці стверджують, що, незважаючи на те, що за законодавством Франції насиль-

ство в сім'ї є кримінальним злочином, а вчинення його чоловіком (співмешканцем) є обтяжуючою обставиною, недоліки саме процесуального законодавства нівелюють положення національного законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї.

Усе це призвело до того, що насильство в сім'ї у цій країні було визнано проблемою державного рівня, зокрема у парламенті Франції на обговоренні перебуває законопроект про нові заходи по боротьбі з насильством у сім'ї. Новелою цього законопроекту є: введення в законодавство поняття «психологічного насильства в сім'ї», за яке передбачається кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 3 років та штраф у розмірі 75 тис. євро; можливість судового захисту жертви насильства в сім'ї з моменту подачі заяви, що передбачає, крім інших заходів, зміну місця проживання; застосування новітніх технічних засобів – електронних браслетів під час нагляду за дотриманням особою, яка вчинила насильство в сім'ї, захисних приписів [9].

За законодавством деяких країн, зокрема Республіки Польщі, одним із заходів впливу на правопорушників є «подання ухвали про покарання до відома публіки в загальному порядку» [10, с.83]. Подібний досвід щодо осіб, які вчинили насильство в сім'ї, можливо запровадити й в Україні. Вважаємо, що оприлюднення фактів вчинення насильства в сім'ї, особливо у сім'ях публічних осіб, буде додатковим чинником профілактики насильства в сім'ї.

Подібне за змістом є таке адміністративне стягнення, як «громадський осуд», передбачене ст.14 Закону Республіки Болгарія «Про адміністративні правопорушення та покарання» [10, с.672], що «виражається у публічному осуді порушника перед трудовим колективом, у якому він працює, або перед організацією, членом якої він є».

Як свідчить досвід Швеції, ефективність впливу на насильство в сім'ї зростає, якщо проблему вирішувати комплексно. У цій країні справи про насильство в сім'ї ведуть спеціальні прокурори, на такі повідомлення реагують спеціальні підрозділи поліції, побудовані на паритетних засадах (50% чоловіків та 50% жінок) [11, с.160].

Позитивним є досвід Республіки Казахстан, де в 2009 році було прийнято закон «Про профілактику побутового насильства». Згідно із ст. 15 цього закону, у країні передбачено створення спеціальних організацій щодо надання допомоги, функціями яких є: здійснення прийому потерпілих; організація надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги потерпілим, за необхідності направлення їх до лікувальних закладів для надання медичної допомоги та подальшої реабілітації; надання тимчасового проживання потерпілим; проведення психокорекційних програм з особами, що скоїли побутове насильство тощо [12]. Слід зазначити ще декілька позитивних, на нашу думку, положень цього закону. Зокрема, ст. 17 передбачені заходи індивідуальної профілактики побутового насильства, а саме: примусові заходи медичного характеру; встановлення особливих вимог до поведінки правопорушника; заходи процесуального примусу і заходи безпеки потерпілих у кримінальному процесі. Зазначимо, що в основному ці заходи направлені на забезпечення безпеки потерпілого, свідка та інших осіб.

Вважаємо за необхідне у межах цього дослідження навести приклади й негатив-

вного досвіду. На нашу думку, подібний аналіз потрібний перш за все для уникнення недоліків та правових колізій в національному законодавстві. Впроваджуючи передовий досвід діяльності суб'єктів попередження насильства в сім'ї та норми міжнародного законодавства, потрібно передбачати всі можливі їх наслідки і бути готовими до них як з наукового так і з практичного погляду.

За законодавством Киргизької Республіки особі, яка потерпіла від насильства в сім'ї або щодо якої існує реальна загроза її вчинення, може бути наданий охоронний ордер – процесуальний юридичний документ, яким надається державний захист. Фахівці стверджують, що запозичення цього положення з досвіду профілактики попередження насильства в сім'ї інших країн у національне законодавство не дало очікуваних результатів. Основною причиною є той факт, що «норми їх видачі були розроблені за західними стандартами без урахування місцевої специфіки» [13]. Як результат, за весь час дії закону суди видали охоронний ордер лише один раз – у 2006 році.

Як уже зазначалося, Україна є однією з перших країн так званого пострадянського простору, де було прийнято законодавство щодо попередження насильства в сім'ї. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що в Молдові подібне законодавство лише розробляється, незважаючи на поширеність цього виду насильства в країні (за даними досліджень ЮНІСЕФ 2004-2005 рр. кожна третя жінка хоч один раз в житті зазнавала насильства в сім'ї). Крім того, деякі правозахисники наголошують на факті вимушених дій парламентарів у цьому напрямі – зазначений закон є частиною зобов'язань, передбачених планом дій Республіка Молдова – Європейський Союз, а також зобов'язанням щодо підтримки ініціативи Ради Європи «Парламенти об'єднуються для боротьби з побутовим насиллям стосовно жінок» [14].

Відсутній на сьогодні такий закон і в Російській Федерації, незважаючи на те, що перші спроби його прийняття були ще в 1996 році. Тоді в Державну Думу вносився законопроект «Про попередження насильства в сім'ї» [14], а пізніше – проект федерального закону «Про основи соціально-правового захисту від насильства в сім'ї» [15]. Однак вони не розглядалися навіть у першому читанні. Основними причинами цього було названо юридичну недосконалість зазначених законопроектів та порушення конституційного права громадян на особисте життя. Крім цього опоненти законопроектів зазначали, що їх положення просто дублювали існуючі в національному законодавстві норми. При цьому посилалися на відповідні статті Кримінального Кодексу Російської Федерації, Кодексу про адміністративні правопорушення та Сімейного кодексу. Однак, вважаємо за необхідне навести деякі позитивні положення цих законопроектів. Так, згідно із ст. 10 проекту федерального закону: «Про основи соціально-правового захисту від насильства в сім'ї», передбачається такий спеціальний захід попередження насильства в сім'ї, як надання тимчасового притулку. На нашу думку позитивним є визначення у ст.4 цього законопроекту категорії «залежний член сім'ї», під яким розуміють «неповнолітнього члена сім'ї, члена сім'ї, який через свою матеріальну залежність від інших членів сім'ї, похилий вік, інвалідність, хворобу нездатний захистити себе від насильства в сім'ї і самостійно врегулювати пов'язану з сімейним насильством складну життєву ситуацію» [15]. Вважаємо, що подібний термін повинен бути й у Законі України «Про попереджен-

ня насильства в сім'ї» та заповнювати певну термінологічну нішу, яка виникла у зв'язку із застосуванням терміну «агресор».

Прийняття закону, направлено на захист жінок від насильства в сім'ї, в Іспанії викликав неоднозначну реакцію з боку юристів. На їхню думку, зазначений закон є неконституційним, адже він «захищає права лише жінок, у той час, коли тако-го захисту потребують діти, особи похилого віку тощо» [13]. Вважаємо, що, розробляючи національне законодавство, потрібно враховувати ці факти й уникати можливих «перегибів».

Як уже зазначалося, законодавством деяких країн не передбачена або частково передбачена, відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Аналізуючи кримінальне законодавство окремих країн, Колпакова Л. О. наводить основні підходи до регламентації відповідальності за насильство в сім'ї:

1. Спроби комплексного вирішення проблеми насильства в сім'ї здійснюються шляхом внесення різних доповнень і поправок до кримінального і цивільного законодавства (Іспанія, Перу, Франція), що стосуються санкцій за жорстоке поведіння в сім'ї, а також прийняття спеціальних комплексних законів про протидію насильству в сім'ї на основі модельного законодавства.

2. Диференційований підхід до регламентації відповідальності за насильство в сім'ї виражається у виділенні в самостійні спеціальні склади злочинів, що здійснюються проти членів родини, зі встановленням нових меж відповідальності за вчинення цих діянь (Іспанія, ФРН, Данія та ін.), а також виокремлення як обтяжуючих і пом'якшуючих деяких обставин, що впливають із сімейних відносин (Японія, Литва, Молдова та ін.)

3. У світлі розвитку ідей відновного правосуддя в зарубіжному кримінальному законодавстві передбачаються більш широкі можливості для застосування альтернативних заходів кримінального переслідування. Концептуально розглядаються деякі західні моделі впливу на осіб, які вчинили нетяжкі насильницькі злочини в сім'ї, серед яких інститути пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних консультативних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), «прощення винного потерпілим» (Іспанія) [16, с.17-18].

Слід зазначити, що впровадженню досвіду в чинне вітчизняне законодавство повинен передувати його всебічний науковий аналіз, а здобуті знання та методи потребують професійної адаптації до національної специфіки. Подібної думки й Колпакова Л. О., яка стверджує, що хоч подібний досвід і викликає значний інтерес, проте вимагає глибокого осмислення з урахуванням специфіки вітчизняної правової системи, історичних і культурних традицій [16, с.17].

Отже, вважаємо за необхідне виокремити аспекти, які становлять науковий і практичний інтерес для вдосконалення чинного законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї, зокрема відповідальності за вчинення цього виду правопорушень:

дії правоохоронних органів повинні бути направлені на вилучення із сім'ї насильника, а не жертви. Застосування при цьому низки дій адміністративно-примусового характеру дозволяє комплексно та диференційовано підійти до кожно-

го випадку вчинення насильства в сім'ї;

можливості застосування широкого спектру видів адміністративних стягнень, у тому числі й альтернативних, що в комплексі з диференційованим підходом до ситуації дає можливість ефективно застосовувати державно-владний примус;

вдосконалення нормативно-правової бази застосування захисних приписів, які містять, крім норм заборони, ще й зобов'язальні положення;

широка взаємодія правоохоронних органів із неурядовими організаціями у сфері надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги жертвам насильства в сім'ї, виховної роботи з агресором, яка спрямована на збереження сім'ї, в тому числі за допомогою низки корекційних заходів.

Будь-яке запозичення досвіду зарубіжної країни у нормотворчій діяльності має обов'язково враховувати специфіку нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовчої діяльності. Повинен аналізуватися і враховуватися досвід багатьох держав, визначатися недоліки та переваги досвіду тих чи інших держав і на підставі їх порівняльного аналізу обиратися найбільш прийнятні для України варіанти й формулюватися пропозиції щодо вдосконалення наукового підґрунтя для формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства [17, с.296].

Список літератури

1. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї. – Одеса, 1999. – 126 с.
2. Тучак М. О. До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї / М. О. Тучак // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 4. – С. 66-69.
3. Сидоренкова Т. Насилие в семье : частное дело или социальная проблема? / Т. Сидоренкова // Вестник проекта «Новые возможности для женщин». Нет насилию в семье (Общественная экспертиза законопроекта «Об основах социально-правовой защиты от насилия в семье») – М. : ИЦНЖФ, 1997. – № 10. – С. 12-17.
4. Насилие в отношении женщин в фактах и цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nasiliestop.ru/inf_mat.php – Заголовок з екрану.
5. Євсюкова М. Аналіз змін до законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї / М. Євсюкова // Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : [матеріали міжнар. наук.-прак. конф., Київ, 4 грудня 2009 р.] / Державний науково-дослідний інститут МВС України, Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС Апарату Міністра МВС України, Київський регіональний центр Академії правових наук, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна». – К. : ДНДІ МВС України, 2009. – Х. : Права людини, 2009. – С. 357-360.
6. Бразилія. Новый закон о домашнем и семейном насилии против женщин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.owl.ru/content/news/worldwide-2006/p70925.shtml> – Заголовок з екрану.
7. Романова Н. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї : законодавчий аспект / Н. Романова, Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2008. – № 2. – С. 58-70.
8. Свобода, равенство, братство? Французские женщины хотят знать, почему нарушаются их права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amnesty.org.ru/pages/fra-160506-editorial-rus> – Заголовок з екрану.
9. Гусев Д. Свирепых мужей «закуют» в электронные браслеты [Електронний ресурс] / Д. Гусев. – Режим доступу : http://www.rfi.fr/acturu/articles/122/article_5602.asp – Заголовок з екрану.
10. Адміністративне деліктне законодавство : Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / [авт.-упоряд. О. А. Банчук]. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.

11. Блага А. Б. Діяльність органів внутрішніх справ з попередження насильства в сім'ї : вітчизняний та зарубіжний досвід / А. Б. Блага // Права людини в діяльності органів внутрішніх справ України : [матеріали наук.-практ. конф.]. (11-13 травня 2006 р.). — К. : Титул, 2006. — С. 156-161.
12. Осмоналиева А. Семейное насилие в Кыргызстане. Надо менять не только законы, но и менталитет [Электронный ресурс] / А. Осмоналиева. — Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267690320> — Заголовок з екрану.
13. Законы о насилии в семье [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.nasiliestop.ru/zonvs.php> — Заголовок з екрану.
14. Шевелева А. Защити себя сама : закон о домашнем насилии не нужен? [Электронный ресурс] / А. Шевелева. — Режим доступа : http://newsvote.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_7086000/7086482.stm?dynamic_vote=ON#vote_dominviol — Заголовок з екрану.
15. Об основах социально-правовой защиты от насилия в семье : проект федерального закона Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.owl.ru/win/books/nasilie/nasil_pr.htm — Заголовок з екрану.
16. Колпакова Л. А. Насилие в семье : Виктимологический аспект, дифференциация ответственности и вопросы законодательной техники : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Л. А. Колпакова. — Казань, 2007. — 26 с.
17. Сківський І. О. Виправні роботи як вид адміністративного стягнення / І. О. Сківський // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. — С. 295-297.

Коломоєць О. Д. Мировой опыт противодействия насилию в семье / О. Д. Коломоєць // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. — 2010. — Т. 24 (63). № 1. 2011. — С. 202-208.

Статья посвящена анализу мирового опыта в сфере борьбы с насилием в семье. Рассмотрены и проанализированы как передовой опыт многих стран, так и отдельные негативные примеры развития национального законодательства в исследуемой сфере. Обоснованы предложения относительно усовершенствования научной основы для формирования отечественного административно-деликтного законодательства.

Ключевые слова: семейное насилие, опыт, национальное законодательство, правоохранительные органы, жертва насилия в семье, правонарушение, восстановительное правосудие.

Kolomoets O. The world experience combating domestic violence / O. Kolomoets // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. — Series : Juridical sciences. — 2011. — Vol. 24 (63). № 1. 2011. — P. 202-208.

The article analyzes the international experience in combating domestic violence. Reviewed and analyzed yak best practices in many countries, and separate negative examples of national legislation in the study area. Justified proposals for improving the scientific basis for the formation of national administrative and tort law.

Keywords: domestic violence, experience, national legislation, law enforcement, victim of domestic violence offense, restorative justice.

Поступила в редакцию 06.05.2011 г.